

uspešnog preispitivanja jeste sagledavanje do kog su stupnja vansaznajte hladnoratovske pretpostavke još uvek prisutne u modelima i teorijama. Nakon toga bi suočavanjem različitih pristupa trebalo utvrditi vrednost različitih objašnjenja.

1. Privlačnost socijalizma: iluzija utopije ili realnost kapitalizma.

Ako se izuzme jedan red krutih teorija o totalitarizmu, koje tvrde da se socijalizam održavao gotovo isključivo terorom, onda se teorije, koje dopuštaju postojanje manje ili veće saglasnosti, vrlo uopšteno mogu podeliti na: 1. one koje privlačnost socijalizma objašnjavaju snagom prazne iluzije, tj. komunističke utopije; i 2. koje upozoravaju na realnu težnju za pravednim društvom i ukidanjem bede pre svega u nerazvijenim zemljama. Unutar svake struje postoje brojne verzije, ali i eklektičke kombinacije različitih struja. U metodskom pogledu tumačenja socijalizma bi se mogla podeliti na idiografska i nomotetska (Baron 2000). U prva spadaju teorije o totalitarizmu sa izrazitim prioritetom političkih nad ostalim činionicima. One ističu nasilje kao ključ objašnjenja, a njihove demonizacije ličnosti, ideologije ili teleologije nacionalne kulture ili karaktera završavaju se u moraliziranju. U pogledu izvora oslanjaju se pretežno na ideološke tekstove, govore vođa ili sećanja izbeglica, što već pokazuje vrstu objašnjenja. Druga nomotetska struja, pak, traga za nevoluntarističkim nivoom objašnjenja i za kanalima uticanja društva na politiku, izbegava individualne izvore ograničavajući evidenciju na dokumentarni materijal. Ova struja otvorena je ka uključivanju opštijih modernizacijskih kriterija i pokazatelja razvoja, a ne samo političko pravnih.

U širokoj nemarksističkoj struji istraživača socijalizma političke strasti, moralni instinkt i profesionalni sukobi uticali su na stvaranje u različitoj meri apriornih teorijskih okvira i konstrukcija. Svaka teorija imala je vlastite, po pravilu selektivne izvore, koji su snažili, a ne relativisali njenu pojmovnu i teorijsku krutost. Zbog toga je, slažu se analitičari sovjetologije, nastao spektar oprečnih pristupa koji su stvarali jednodimenzionalne i krive slike staljinističke vlasti bilo kao "junosmerne politike", "revolucije odozgo" ili kao sukoba između centra i periferije (Baron 2000, Beyme 1998b, Müller 1998). U SAD je sukob između obnovljenih teorija o totalitarizmu (Pipes, Malia) i socijalnoistorijski usmerenih sovjetologa (Cohen, Getty, Lewin), a u Evropi između fireovskog postmodernističkog konzervativnog antitotalitarizma (Furet, Besancon, Ackermann, Jesse) i levoliberalnog bloka (Jaschke, Wippermann, Beyme) pokazao skalu različitih ocena funkcije realnog socijalizma u celini minulog stoleća. Stare idejne tradicije prilagođavaju se izmenjenoj stvarnosti, a u pogledu kadrovske kontinuiteta blok doslednih buržoaskih konzervativaca i liberala značajno je ojačan strujom novopridošlih konvertita – bivših marksista. Teorije o totalitarizmu poriču aktivnu i povratnu ulogu društva posmatrajući ga manje ili više kao pasivni objekat države. Mlađi sovjetolozi mahom neopterećeni iskustvom hladnog rata skloniji su složenijim modelima tumačenja integracije i razvoja socijalizma. Nehomogena marksistička tumačenja (Wallerstein, Hobsbawn, Deppe) bliža su socijalnoistorijskim naporima trudeći se da na pretežno makroistorijskom nivou održe idejni kontinuitet. U celini uzev, kako Beron zapaža, u sovjetologiji još uvek postoji snažna međuzavisnost između metodologije, političkih uverenja i obrazaca objašnjenja. Za konstruktivnu naučnu dopunu nije dovoljno samo golo prisustvo različitih pristupa, već više odabir onih koji su otvoreni ka ugradnji plodnih elemenata iz drugačijih, pa čak i oprečnih usmerenja. Koliko je to složen zadatak vidi se već po tome što se u misli o socijalizmu još uvek nisu javile dovoljno inkluzivne integrativne teorije. Tome ima više unutar– i vannaučnih razloga.